

UDC 336.711.2: 336.717.1: 336.741.236.2: 336.747.1

JEL classification: E 41, E 50, E 52, E 58, G 21

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.078>

Олександр ДЗЮБЛЮК,

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри банківського бізнесу,

Західноукраїнський національний університет,

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна

e-mail: alex5203@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4967-823X>

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ СУЧАСНОГО ГРОШОВОГО ОБІГУ У КОНТЕКСТІ РОЛІ ГОТІВКОВИХ ПЛАТЕЖІВ

Дзюблюк О. Оптимізація структури сучасного грошового обігу у контексті ролі готівкових платежів. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 3. С. 78–100. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.078>

Dziubliuk, O. (2022). Optymizatsiya struktury suchasnogo groshovogo obigu u konteksti roli gotivkovykh platezhiv [Optimization of the structure of modern money circulation in the context of the role of cash payments]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 3, 78–100. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.078>

Анотація

Вступ. Динаміка економічного розвитку будь-якої країни значною мірою залежить від стану й ефективності грошового обігу, функціонування якого не могли оминати сучасні тенденції віртуалізації економічного простору та діджиталізації взаємодії між суб'єктами ринку. За таких обставин визначення ролі й місця готівкових платежів у загальній системі грошових відносин, розвиток яких зазнає значного впливу цифрових технологій, є актуальним завданням з точки зору підтримання стабільності грошового обігу як одного із важливих завдань регуляторної політики держави.

Мета – з'ясувати умови організації і забезпечення стабільності сучасного грошового обігу з урахуванням ролі й місця у ньому готівкових грошових коштів; довести, що в сучасних умовах неможливо повністю замінити готівку безготівковими платежами.

Методи. Використано загальнонаукові й емпіричні прийоми та інструменти економічної науки, методи аналізу й синтезу, порівняння, зведення та групування.

Результати. Незважаючи на розвиток сучасних банківських технологій та поширення безготівкових платежів, вести мову про повне заміщення готівки електронними грошима передчасно, а безготівкова і готівкова форма грошового

обігу будуть співіснувати ще тривалий період. З огляду на недоліки електронних платежів готівка все ще є важливим інструментом розрахунків. Можливості втілення на практиці концепції «безготівкового суспільства» на сьогодні недосяжні, а готівка все ще має переваги перед іншими платіжними інструментами. Тому належне забезпечення руху готівкових коштів в економіці – це необхідна умова фінансової стабільності та ефективності організації грошового обігу загалом.

Перспективи. На основі врахування досвіду банківських систем розвинутих країн вивчення можливі напрямків удосконалення організації готівкового грошового обігу шляхом поліпшення технічних умов діяльності банків, мінімізації витрат на касове обслуговування та створення оптимальних можливостей для вільного вибору усіма економічними агентами форм і способів використання грошей як платіжного засобу.

Ключові слова: гроші, грошовий обіг, готівка, платіж, банківська система, безготівкові розрахунки, центральний банк, трансакція, банківський рахунок, грошова маса, безготівкове суспільство.

Формули: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 3, **бібл.:** 30.

Oleksandr DZIUBLIUK,

D. Sc. (Economics), Professor,

Department of Banking,

West Ukrainian National University,

11 Lvivska street, Ternopil, 46009, Ukraine,

e-mail: alex5203@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4967-823X>

OPTIMIZATION OF THE STRUCTURE OF MODERN MONEY CIRCULATION IN THE CONTEXT OF THE ROLE OF CASH PAYMENTS

Abstract

Introduction. *The dynamics of the economic development of any country largely depends on the state and efficiency of money circulation, the functioning of which could not be untouched by modern trends of virtualization of the economic environment and digitalization of interaction between market entities. Under such circumstances, determining the role and place of cash payments in the general system of monetary relations, the development of which is significantly influenced by digital technologies, should be considered as an urgent task in the view of maintaining the stability of monetary circulation as one of the important tasks of the state regulatory policy.*

Purpose. *Research of the conditions of organization and ensuring the stability of modern money circulation, taking into account the role and place of cash in it. Proving the impossibility of completely replacing cash with non-cash payments in modern conditions.*

Methods. *General scientific and empirical techniques and tools of economics, methods of analysis and synthesis, comparison, compilation and grouping are used.*

Results. *Despite the development of modern banking technologies and the spread of non-cash payments, it is premature to talk about the complete replacement of cash with*

electronic money. Cash and non-cash forms of money circulation will coexist for a long time. Cash remains an important instrument of payments, taking into account a number of shortcomings inherent in electronic payments. The possibilities of implementing the concept of “cashless society” in practice are currently unattainable, and cash retains a number of advantages over the other payment instruments. Therefore, proper providing of cash flow in the economy is a necessary condition for financial stability and efficiency of the organization of money circulation.

Prospects. *Studying, taking into account the experience of the banking systems of developed countries, possible directions for improving the organization of cash circulation by bettering the technical conditions of banks, minimizing cash service costs and creating optimal opportunities for all economic agents to freely choose the forms and methods of using money as means of payment.*

Keywords: *money, money circulation, cash, payment, banking system, cashless payments, central bank, transaction, bank account, money supply, cashless society.*

Formulas: 0, **fig.:** 0; **tabl.:** 3, **bibl.:** 30.

JEL classification: E 41, E 50, E 52, E 58, G 21.

Постановка проблеми. Динаміка економічного розвитку будь-якої країни значною мірою залежить від національної грошової системи, стану грошового обігу та забезпечення його довгострокової стабільності як з позицій підтримання стійкої вартості грошей, так і з точки зору технологічних аспектів організації їх руху, ефективності платіжних механізмів, співвідношення готівкового і безготівкового обороту в усій системі грошових відносин. Саме тому перед монетарною владою у кожній державі постає завдання оптимальної організації грошового обігу як з урахуванням національних особливостей, так і з позицій вивчення передового міжнародного досвіду тенденцій розвитку основних платіжних інструментів та способів їх застосування. Адже новий економічний уклад, що ґрунтується на цифровізації господарських відносин і бізнес-процесів, об'єктивно позначається на фінансовому секторі, що передбачає виникнення передових технологічних засад організації руху грошових потоків та відповідних банківських інструментів, що цей рух забезпечують.

Тенденції до подальшої віртуалізації економічного простору та діджиталізації основних аспектів взаємодії між суб'єктами ринку не могли оминути також грошовий обіг та банківський бізнес, нові технології якого, засновані на електронних транзакціях та онлайн-сервісах, безпосередньо впливають на структуру платіжного обороту і позначаються на перевагах та інтересах суб'єктів розрахунків, створюючи нову реальність у грошовій сфері економіки. Усе більше поширення інтернет-банкінгу, банківських карток, віртуальних гаманців, технологій безконтактних платежів та інших новацій у банківському бізнесі є адекватною відповіддю на вимоги часу щодо економії суспільних витрат на переміщення грошових коштів між економічними агентами, у т. ч. запити останніх на підвищення зручності, швидкості й безпеки здійснення платіжних операцій. Крім того, сама сфера грошового обігу, що визначається конкретними механізмами застосування національної грошової одиниці як законного платіжного засобу та має у своїй основі функціонування традиційної банківської системи, зіштовхується із усе більшими виявами конкуренції з боку небанківських фінансово-

кредитних інститутів, а також цілого сегмента ринку новітніх інструментів у вигляді так званих «криптовалют».

За таких обставин, визначення ролі й місця готівкового грошового обігу в загальній системі грошових відносин, розвиток яких зазнає суттєвого впливу цифрових технологій, а також інструментів і механізмів забезпечення у цьому контексті безперервності платіжного обороту є актуальним напрямом дослідження з точки зору підтримання стабільності грошового обігу як одного із важливих завдань регуляторної політики держави в особі центрального банку, що є необхідним засобом забезпечення макроекономічної рівноваги та ефективного державного впливу на економіку саме через грошову сферу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці, в яких започатковано вирішення вказаної проблеми і на які спирається автор, вказує на те, що провідні науковці приділяють значну увагу аналізу сучасних грошових відносин, ролі й місця готівки, перспектив «безготівкового суспільства» та стабільності грошового обігу. Зокрема, цю проблематику досліджували такі науковці, як: Н. Арвідсон [2], Н. Вакаморі [30], Т. Далєбрант [4], К. Дауд [6], Р. Джайн [11], П. Дженкінс [12], Ф. Зейц [26], І. Каміль [13], А. Коссе [14], М. Крюгер [15], П. Лай [16], Дж. Ланчестер [17], Т. Нейлор [19], К. Рогофф [23], М. Стевані [21], Н. Фабріс [8], Дж. Фрост [3], Р. Хан [9], Ф. Шнайдер [25] та ін. Утім, у цих працях недостатньо уваги приділено особливостям організації грошового обігу в нестабільних фінансових умовах, а також специфіці ринків, які розвиваються, що визначає відповідну роль готівки у загальній системі грошових відносин.

Проблеми, які ще не досліджені. У зв'язку із тим, що сама організація грошового обігу як ключова функція банківської системи вже не може розглядатися окремо від появи за останні десятиліття новітніх продуктів і технологій, що застосовуються в процесі виконання основних банківських операцій, виникає об'єктивна необхідність комплексного аналізу не лише структури грошового обігу з точки зору оцінювання оптимального співвідношення різних технологічних інструментів організації грошових відносин у готівковій чи безготівковій формі, а й дослідження самих основ цих відносин з точки зору допустимості й необхідності подальшого існування готівки у дедалі складнішому механізмі організації ринків і функціонування банківського сектора у вже оновленому фінансовому просторі, котрий зазнає дедалі більшої цифровізації та віртуалізації.

Мета дослідження. У зв'язку із зазначеними аспектами ціль дослідження – з'ясувати роль і місце готівкових грошових коштів у структурі сучасного грошового обігу з урахуванням того, що стійка й ефективно функціональна національна система платежів і розрахунків, механізм роботи якої забезпечується різними формами готівкових і безготівкових грошових платежів, є необхідною умовою розвитку економіки, а ігнорування законів грошового обігу неминуче призводить до порушення неперервності розширеного відтворення та економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що високотехнологічний розвиток сучасних банківських систем призводить до суттєвого зниження частки готівкових розрахунків у структурі сучасного грошового обігу, нині жоден із електронних платіжних засобів не може повністю витіснити використання готівки, а відтак готівковий

обіг у найближчій перспективі буде утримувати свою нішу у загальній системі зв'язків економічних агентів, особливо якщо йдеться про господарські відносини з населенням. Адже в сучасних умовах домашні господарства ще не готові повністю відмовитись від використання готівки, особливо з огляду на її переваги, значення котрих посилюється саме у кризових ситуаціях, що змушує економічних агентів покладатися передусім на готівкові гроші.

Незважаючи на те, що електронні платежі набувають усе більшого розвитку і поширення, повністю замінити готівковий грошовий обіг вони не можуть, а готівка має низку цінних властивостей, що визначають привабливість її використання суб'єктами ринку. Розгляд основних позитивних сторін використання готівкових грошових коштів важливий, однак має бути комплексним з огляду на необхідність врахування кількох ключових моментів, які значним чином впливають на організацію грошового обігу в сучасних умовах:

1) за реалізації грошової політики держави не завжди об'єктивно враховується специфіка економічного розвитку та потреби раціоналізації грошових відносин з огляду на властивості, переваги та недоліки різних форм платіжних інструментів відповідно до різних сфер їхнього можливого застосування, що особливо важливо в контексті розгляду і певних переваг готівкової форми руху грошей;

2) формування в академічних колах усталеної думки (що усе більше набуває характеру «мейнстріму») про те, що необхідно у перспективі повністю відмовитись від готівкових грошових коштів і перейти до так званого «безготівкового суспільства», незалежно від наявності тих чи інших ризиків і реальних економічних передумов для практичної реалізації такого теоретичного концепту;

3) формування небезпечного консенсусу (хоч і з різних мотивів) між грошовою владою в особі центральних банків та основними посередниками фінансових ринків в особі комерційних банків щодо реалізації комплексу зусиль, пов'язаних із маргіналізацією готівкових платежів та усіякого підштовхування економічних агентів до відмови від використання готівки.

Зазначені аспекти потрібно розглядати з огляду на необхідність теоретичного обґрунтування реалізації сучасної грошової політики, спрямованої на забезпечення ефективного руху грошей між економічними агентами, безперешкодного здійснення платіжних трансакцій та підтримання стійкості грошового обігу загалом. Це водночас визначає об'єктивну потребу врахування усіх різноманітних аспектів реалізації грошима своїх базових функцій, з урахуванням, зокрема, форми грошей – готівкової чи безготівкової – котру використовують для певних операцій. Саме з таких позицій, а також тенденцій до все більшої діджиталізації і віртуалізації економічних відносин важливо правильно оцінити наявність чи відсутність переваг готівкової форми грошей і з'ясувати, чи буде готівка у майбутньому в структурі сучасного грошового обігу.

На сьогодні цілком очевидно, що таке майбутнє є, підтвердженням чого може слугувати комплекс факторів, котрі визначаються наявністю певних ключових переваг використання готівкових коштів у процесі організації грошових відносин. Згідно з оцінкою сучасної практики грошового обігу до таких факторів належать такі:

– по-перше, доступність використання готівкових коштів, що означає відсутність потреби у процесі здійснення трансакцій як для покупця, так і для продавця у

здіянні будь-яких посередницьких послуг з боку третіх сторін (професійних учасників фінансового ринку), оскільки використання готівки передбачає безпосереднє переміщення грошової вартості від покупця до продавця товару чи послуги, що як вагома перевага означає також непотрібність додаткових витрат у вигляді певних зборів чи комісійних, котрі слугують платою за посередницькі послуги в процесі здійснення платежів, як це відбувається за безготівкового переміщення грошових ресурсів, що здійснюють посередники;

– по-друге, відносна технічна легкість застосування готівкових грошових коштів, що означає виняткову спроможність економічних агентів використовувати готівку за будь-яких обставин, оскільки це не потребує спеціальної фінансової, електронної чи іншої технічної інфраструктури, котра життєво необхідна у випадку здійснення безготівкових розрахунків, які вимагають ефективного функціонування розвинутої мережі банківських установ, незалежно від того чи передача інформації про відповідні транзакції здійснюється у паперовій формі (як це було колись) чи в сучасній формі електронних грошей (за допомогою комп'ютерних технологій), а тому використання готівкових коштів не зазнає ризиків через різноманітні технічні проблеми чи форс-мажорні обставини, які спричиняють недоступність послуги;

– по-третє, висока надійність використання готівки, що забезпечується наявністю у неї гарантії самих державних інституцій в особі передусім центрального банку, котрий є емітентом готівкових грошових знаків, визначаючи їх як законний платіжний засіб, обов'язковий для приймання в оплату усіма учасниками ринку на всій території країни, а відтак використання готівки означає очевидність і остаточність, тобто завершеність, здійснення грошових розрахунків як законного платіжного засобу за будь-яких обставин, на відміну, скажімо, від безготівкового руху коштів, що відображає переміщення відповідних зобов'язань фінансових посередників (зазвичай банків) перед економічними агентами – власниками цих грошей, розміщених на відповідних банківських рахунках;

– по-четверте, високий ступінь ліквідності готівкових грошей, що означає фактично можливість моментального здійснення грошових транзакцій економічними агентами, з огляду на те, що сама ліквідність визначається власне часом, який необхідний для перетворення без суттєвих втрат того чи іншого активу на безпосередній засіб обігу і платежу, яким можна розрахуватися негайно за товари чи послуги, а оскільки даний час для готівки дорівнює нулю, бо вона вже є таким засобом, то готівкові грошові кошти володіють саме абсолютною ліквідністю і здатні одразу виконувати функції платіжного засобу без необхідності їхнього перетворення на інші фінансові інструменти;

– по-п'яте, високий рівень конфіденційності використання готівки, що означає відсутність в економічних агентів потреби у передачі будь-яких особистих даних під час здійснення платежів, і хоча такий фактор зазнає перманентної критики щодо можливостей застосування готівкових коштів для обслуговування нелегальних схем і тінювих транзакцій, проте конфіденційний характер готівкових грошових відносин має більш важливе значення з огляду на високі ризики потрапляння особистих даних до сторонніх осіб, котрі можуть мати злочинні наміри, що є доволі небезпечною тенденцією останніх років;

– по-шосте, наявність можливостей безпосереднього контролю за емісією готівкових коштів, що є особливо важливим у контексті ефективності монетарної політики і контролю за динамікою грошової маси, позаяк саме готівка становить основу грошової бази як ключової ланки усього емісійного механізму, а відтак її випуск в обіг та вилучення з обігу надає державі можливості жорсткого контролю емісії з боку центрального банку, на відміну від інших грошових агрегатів, рівень яких значною мірою залежить від кредитної активності банківських установ, результатом чого є вторинна емісія грошей у безготівковій формі, контролювати яку значно складніше.

Зазначені аргументи, звісно, не означають відсутність недоліків у готівкової форми платіжних відносин, позаяк саме переваги безготівкових розрахунків є визначальним моментом їх домінування у структурі платіжного обороту будь-якої країни. Такими перевагами, без сумніву, є значні покращення умов економічної активності для всіх без винятку суб'єктів грошового обігу – підприємств, населення, банків:

1) для підприємств – це прискорення обороту грошових коштів, отже, зниження витрат обігу, що позитивно відображається на зростанні прибутку суб'єктів господарювання, скороченні витрат, оптимізації логістики, підвищенні динамічності і конкурентоспроможності у тій мірі, в якій можна розширити використання безготівкових сервісів, біометричних систем оплати, віртуальних сфер взаємодії з клієнтами;

2) для домашніх господарств – це широкі можливості здійснювати оплату товарів і послуг у режимі онлайн, що особливо було зручно в умовах карантинних обмежень у період розгортання пандемічної кризи, а крім того, усе більша цифровізація економічної активності значно спрощується за рахунок використання цифрових технологій у мобільних додатках;

3) для банків як професійних учасників фінансового ринку і організаторів грошового обігу – це скорочення обігових витрат, пов'язаних із обробкою документації та утриманням дорогої інфраструктури з обслуговування руху готівки в результаті зростання обсягів електронних платежів і надшвидкісної передачі й обробки інформації.

Незважаючи на численні й вагомні переваги безготівкового грошового обігу, готівка все ще є не лише доповненням, а й реальною альтернативою електронним платежам, особливо в умовах форс-мажорних обставин та інших технічних проблем, що визначають неможливість для банківських установ виконувати їхні традиційні функції. Наприклад, коли у 2017 р. у Пуерто-Ріко внаслідок потужного урагану було повністю зруйновано енергосистему острова, що позбавило його мешканців можливості користуватися банківськими послугами, у т. ч. банкоматами і безготівковими платіжними інструментами, це одразу перетворило економіку на таку, що заснована тільки на готівці (cash-only island), позаяк у торговельних закладах не було можливості використовувати електронні засоби розрахунків [10].

За цих умов грошові теорії сучасного мейнстріму, на яких ґрунтуються практичні дії монетарної влади багатьох країн щодо неминучості й невідворотності розбудови «безготівкового суспільства», не мають чітко обґрунтованих рецептів того, які можливості мають економічні агенти – учасники грошового обігу – щодо використання власних коштів у разі форс-мажорних обставин, природних катастроф чи воєнних дій, коли надсучасні системи електронних платежів можуть виявитися недоступними,

фактично позбавивши власників грошових коштів можливості забезпечувати свої елементарні потреби.

Утім, такі концепції в останній період часу набувають поширення як у науковій літературі, так і в засобах масової інформації з огляду на загальний тренд віртуалізації і діджиталізації економічних відносин, що, на думку авторів цих підходів, забезпечує неминучість руху сучасного суспільства в бік остаточної відмови від готівки [6, 8, 9, 11, 13, 17, 21, 23, 24, 25]. При цьому потрібно розуміти, що вказаний тренд економічної думки значною мірою обумовлений дією цілком об'єктивних чинників (зростання обсягів онлайн-купівель, підвищення швидкості й легкості, з якою можна здійснювати електронні банківські перекази й безконтактні платежі, розвиток карток і мобільних платіжних додатків, виникнення цифрових гаманців і багатьох інших технологій розрахунків), що, з точки зору прихильників відмови від готівки, усе більше віддаляє суспільство від фізичних грошей, роблячи його «безготівковим».

Зазвичай «безготівковим суспільством» прийнято вважати таке суспільство, у якому готівка у формі фізичних банкнот і монет не приймається в жодних фінансових операціях, а економічні агенти натомість переказують гроші один іншому в цифровому вигляді – за допомогою кредитних або дебетових карток, електронних грошових переказів, так званої «криптовалюти» або онлайн-ових і мобільних платіжних сервісів [2, 8, 9]. Інакше кажучи, «безготівковим» є таке суспільство, де всі фізичні гроші (банкноти та монети) повністю замінені їх цифровими аналогами, унаслідок чого кожна транзакція здійснюється через цифровий трансферт та гіпотетично може бути відстежена [13]. Це означає, що гроші як законний платіжний засіб існують, але зберігаються і обмінюються лише в електронній цифровій формі. На думку прихильників «безготівкового суспільства», цифрові транзакції зручніші як для домашніх господарств, так і для бізнесу, а безготівкові платежі спроможні зменшити обсяг незаконних дій з грошовими коштами. Крім того, на їх переконання, тенденцію розвитку грошового обігу в бік використання винятково безготівкових грошей неможливо зупинити, враховуючи зростання цифровізації економіки та надання переваги економічними агентами вести щоденні справи за допомогою мобільних пристроїв.

І хоча в сучасному світі на сьогодні немає жодного «безготівкового суспільства», прийнято вважати, що переваги споживачів, конкурентний тиск на бізнес, прагнення банків отримати прибуток і державна політика, спрямована на сприяння безготівковим операціям, незабаром призведуть до виникнення саме такої форми суспільних відносин, яка не засновується на використанні фізичних грошей у вигляді готівки. На думку прихильників такої концепції, цифровізація та подальші розробки у сфері інформаційних технологій змінять практично всі сфери життя людей, у т. ч. економічні відносини, у результаті чого виникне «безготівкове суспільство», де всі фінансові операції не залежатимуть від банкнот і монет, а гроші взагалі не існуватимуть у фізичній формі, оскільки їх переміщення між суб'єктами ринку здійснюватиметься лише за допомогою цифрової передачі інформації [13].

Водночас потрібно розуміти, що на концептуальному рівні організація грошових відносин у рамках так званого «безготівкового суспільства» має як переваги, так і суттєві недоліки, які, вочевидь, потрібно враховувати у процесі розробки напрямків

діяльності грошової влади країни для задання певного вектора суспільного розвитку, що має враховувати національні особливості економіки, а не «пресувати» економічних агентів в односторонньому порядку щодо відмови від готівки у рамках якогось певного глобального тренда.

Якщо узагальнити основні теоретичні підходи прихильників «безготівкового суспільства», то його перевагами є такі:

1) зручність, яка визначається технологічним прогресом у банківському бізнесі, усе більшим поширенням використання карток, мобільних платіжних додатків та безконтактних платежів, що усе більше поширює сферу безготівкових розрахунків, дозволяючи їй охоплювати не лише оптову торгівлю і корпоративний сектор, а й роздрібні платежі домашніх господарств;

2) безпека, що обумовлено можливостями оперування значними сумами коштів без ризику їх втрати у результаті пограбувань, шахрайства чи іншої злочинної активності, оскільки банківські установи пропонують сучасні технологічні підходи до контролю за використанням коштів та їхнього оперативного блокування у разі потреби;

3) швидкість, що характеризує ключову ознаку практично миттєвого переміщення коштів від платника до одержувача в умовах усе більшого поширення сучасних електронних технологій у банківській справі порівняно із часом, який витрачається на технічне обслуговування руху готівки і який пов'язаний із її інкасацією, перерахунком і зберіганням;

4) економічність, що пов'язано із затратами на зазначені вище технічні особливості руху готівки, а також витратами на обслуговування готівкового грошового обігу, виготовлення готівкових грошових знаків, розробку систем їх захисту, утилізацію в міру зносу, тоді як безготівкові платежі усіх цих витрат, звісно, не потребують.

Однак, якщо уважно розглянути наведені вище аргументи щодо переваг «безготівкового суспільства», то неважко помітити, що їх можна звести до фактично переваг безготівкової форми розрахунків над готівковою, хоча в реаліях сьогодення можна з упевненістю стверджувати, що ці форми співіснують доволі ефективно. Це тим важливіше, що «безготівкове суспільство» має вагомні недоліки, на яких його апологети воліють не наголошувати, проте їх важливо враховувати з точки зору ефективної організації грошового обігу і недопущення порушення суспільних інтересів, пов'язаних із рухом грошей у процесі економічної діяльності.

Основні недоліки «безготівкового суспільства», на наш погляд, такі:

– по-перше, відмова від використання готівки як анонімного способу оплати призводить до зниження рівня конфіденційності і посилення контролю за діяльністю економічних агентів у процесі здійснення безготівкових платежів, що пов'язано як із можливістю витоку інформації до сторонніх осіб, так і з безпосереднім доступом до цифрових трансакцій з боку банків та платіжних систем, що дає змогу на основі широкомасштабного цифрового стеження здійснювати інтелектуальний аналіз баз даних та застосовувати методи впливу на поведінку як окремих осіб, так і груп у суспільстві;

– по-друге, тільки цифрова форма грошових відносин робить практично весь грошовий обіг більш вразливим до ризиків, пов'язаних, з одного боку, з форс-мажорними обставинами, коли системні збої, пошкодження телекомунікаційної інфраструктури

чи припинення енергопостачання унеможливають користування безготівковими коштами і банківськими послугами, а з іншого – із посиленням злочинної активності, пов'язаної з хакерськими атаками та кіберзламами, що мають на меті викрадення коштів, розміщених у цифровому вигляді, позаяк електронні рахунки вразливі до несанкціонованого доступу та переказу коштів на інший рахунок або неавторизованих покупок;

– по-третє, у зв'язку з тим, що цифрові трансакції значно легше піддаються відстежуванню з боку правоохоронних органів із застосуванням різних можливостей блокування та віднайдення власників коштів, злочинні угруповання, в т. ч. наркокартелі і терористичні організації, можуть вдаватися до більш витончених способів обходу контрольних заходів щодо легальних платежів, викорисовуючи, зокрема, офшорні банківські операції, так звані «криптовалюти» та інші складні цифрові способи, що ще більше може ускладнювати для держави пошук та конфіскацію коштів, отриманих злочинним шляхом;

– по-четверте, активна «цифровізація» суспільства і повна відмова від готівки може створити проблеми для тих верств населення, особливо у порівняно незаможних районах і сільській місцевості, які не долучені до активного користування сучасним банківським платіжним сервісом, автоматично маргіналізуючи їх та унеможливаючи доступ до економічних благ, плата за які можлива лише у цифровому вигляді, адже електронні трансакції вимагають наявності базових знань щодо функціонування платіжної системи, а також власне самого депозитного рахунка у банку чи іншій фінансовій установі, яка приймає депозити;

– по-п'яте, у період розгортання фінансової й економічної кризи, котра зазвичай загрожує фінансовій стабільності і платоспроможності банківських установ країни, а відтак і їх здатності виконувати свої зобов'язання перед власниками рахунків, в умовах «безготівкового суспільства» це може позбавити економічних агентів важливої опції щодо порятунку своїх коштів просто шляхом їх вилучення з банків саме у вигляді готівки, залишаючи лише можливість скористатися певною гарантованою сумою виплати, мінімальний рівень якої встановлює держава у законодавчому порядку;

– по-шосте, важливим аспектом впливу «безготівкового суспільства» на грошові ресурси економічних агентів, розміщені на банківських рахунках, є рівень доходності такої форми вкладення коштів, незважаючи на її фактичну безальтернативність в умовах відсутності готівки, що посилює вразливість до процентної політики центрального банку і комерційних банків, коли, з одного боку, низька ставка процента не дозволяє компенсувати втрати від інфляції, а з іншого – із запровадженням негативних процентних ставок, що може застосовувати монетарна влада для боротьби з рецесією чи дефляцією, вкладники уже змушені будуть або платити банкам за зберігання своїх грошей замість отримання за це доходу, або витратити кошти незалежно від свого бажання лише для того, щоб уникнути надмірних втрат;

– по-сьоме, психологічний аспект поведінки людей в умовах «безготівкового суспільства» визначається проблемами їхніх ірраціональних вчинків щодо управління персональними фінансами і появи значних сум перевитрат та перевищення лімітів заборгованості за кредитними картками, позаяк безконтактні платежі роблять людей схильними до імпульсивних покупок, що далеко не завжди відповідають їхній реальній

платоспроможності, але водночас це дуже позитивно сприймають банківські установи через зростання їхньої дохідності через збільшення штрафних санкцій за прострочені платежі клієнтів і переліміти за їхніми картковими рахунками.

Зазначені вище моменти відображають не повний перелік тих проблем, які можуть супроводжувати розбудову так званого «безготівкового суспільства», характеризуючи об'єктивні реалії сьогодення, за яких навіть економіки провідних країн із високим рівнем технологічного розвитку банківського сектора і платіжних систем не можуть дозволити собі повної відмови від використання готівки як невід'ємної складової сучасного грошового обігу. Так, наприклад, традиційно вважається, що Швеція серед розвинутих країн перебуває найближче до «ідеалів» так званого «безготівкового суспільства», адже готівкові кошти використовуються лише у 15% трансакцій у цій країні, а вартість самої готівки в обігу становить близько 1% ВВП, причому установам роздрібною торгівлі і громадського харчування дозволено відмовлятися від готівкових платежів, а приблизно половина всіх банківських відділень Швеції взагалі більше не обробляє готівку [2; 5]. Однак навіть тут обмежена доступність готівки спричинила значні труднощі для невеликих магазинів, які залежать від готівкових розрахунків, а також некомерційних організацій, які дуже поширені у Швеції і звикли вести свої операції саме з готівковими коштами.

Особливості організації грошового обігу останніх років навіть з урахуванням усе більшого технологічного розвитку банківського сектора і платіжних механізмів не вказують однозначно на чіткий тренд скорочення обсягів використання готівки як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, а про самі проблеми впровадження «безготівкового суспільства» зазначається працях, присвячених відповідній тематиці [11; 14; 15; 20; 24; 26; 30].

У таких умовах державні регуляторні органи у багатьох країнах вдаються до запровадження певних адміністративних обмежень і заборон, котрі мали силоміць рухати суспільство від використання готівки у бік все більшого і всеосяжного охоплення економічних відносин саме безготівковими трансакціями. Одним із інструментів такого впливу держави на організацію грошового обігу є, зокрема, встановлення лімітів на використання готівкових коштів у торговельних операціях, що здійснюються на території країни (табл. 1).

Таблиця 1

Обмеження операцій з готівковими коштами в окремих країнах світу*

Країна	Ліміт на операції з готівкою
Австралія	10 000 AUD (6 810 EUR)
Бельгія	3 000 EUR
Болгарія	10 000 BGN (5 110 EUR)
Греція	500 EUR
Данія	10 000 DKK (1 340 EUR)
Ізраїль	6 000 ILS (1 780 EUR)
Індія	20 000 INR (245 EUR)
Іспанія	2 500 EUR

продовження таблиці 1

Італія	1 000 EUR
Латвія	7 200 EUR
Литва	3 000 EUR
Мальта	10 000 EUR
Мексика	200 000 MXN (9 655 EUR)
Польща	15 000 PLN (3 190 EUR)
Португалія	3 000 EUR
Румунія	5 000 RON (1 020 EUR)
Словаччина	5 000 EUR
Словенія	5 000 EUR
Угорщина	1 500,000 HUF (3 770 EUR)
Україна	50 000 UAH (1 330 EUR)
Франція	1 000 EUR
Чехія	270 000 CZK (11 060 EUR)
Швейцарія	100 000 CHF (102 950 EUR)

*Джерело: дані з офіційних сайтів центральних банків країн.

Однак потрібно усвідомлювати, що головною метою запровадження подібних обмежень є передусім маргіналізація готівкової сфери грошового обігу шляхом зведення її до вкрай вузького сегмента дрібних платежів, що здійснюють домашні господарства у роздрібній торгівлі, та максимальне ускладнення тих платіжних операцій, які проводяться поза банківським сектором, без використання електронних інструментів, а відтак держава не може належним чином їх відстежити. На думку прихильників таких обмежувальних заходів, за умов скорочення сфер використання готівкових платежів злочинцям буде важче приховати незаконне походження коштів, а тому суттєво ускладняться можливості як для фінансування тероризму, так і для оплати незадекларованої праці, оскільки, на відміну від електронних депозитів чи переказів, операції з готівкою практично не залишають слідів. У такий спосіб, з точки зору регулятивних органів, верхня межа платежів купюрами та монетами може стримувати злочинну діяльність. Як заявляє єврокомісар з фінансових ринків Мерід МакГіннес, йдеться не про позбавлення громадян можливості готівкових розрахунків, а про те, щоб закрити лазівки для злочинців [7].

Саме у цьому контексті прихильники відмови від використання готівкових платежів пропонують розглядати нещодавню ініціативу Європейської комісії із запровадження верхньої межі у 10 000 євро для розрахунків готівкою, що є частиною більш широкого пакета пропозицій, спрямованих на посилення боротьби з відмиванням коштів і легалізацією незаконних доходів [1]. Утім, на практиці вже на сьогодні 18 із 27 держав-членів Євросоюзу запровадили у себе або перебувають у процесі запровадження лімітів для готівкових платежів у розмірі від 500 до 15 000 євро, а в середньому ці ліміти становлять 4700 євро. Пакет також містить ідею щодо створення нового органу ЄС для боротьби з відмиванням грошей у рамках зобов'язань Комісії із захисту

фінансової системи Євросоюзу від незаконних коштів і фінансування тероризму. Головна мета таких пропозицій полягає в тому, щоби покращити виявлення підозрілих операцій і діяльності, а також закрити лазівки, які використовують злочинці для відмивання незаконних доходів або фінансування терористичної діяльності через фінансову систему ЄС.

Водночас такі ініціативи Європейської комісії підтримують не всі. Політичні сили деяких країн ЄС, на кшталт Народної партії Австрії, уже виступили з негативними заявами щодо цього питання: «Готівка дає людям відчуття безпеки, незалежності та свободи і ми хочемо зберегти цю свободу для людей» [4]. А в Німеччині, де готівка є все ще важливішим засобом платежу, ніж у більшості інших країн ЄС, цей крок зустрів опір і обурення, зокрема Вольфганг Штайгер, генеральний секретар Ділової ради правлячої на той час партії ХДС, назвав крок Брюсселя «зайвим і дратуючим» [22].

Справді, деякі уряди заохочують перехід до цифрових послуг, оскільки вбачають у цьому спосіб боротьби з відмиванням грошей, ухиленням від сплати податків, а також посилення конкуренції у сфері фінансових послуг. Однак навіть авторитетні науковці, котрі виступають послідовними апологетами «безготівкового суспільства» ставлять під питання ефективність відмови від готівки як інструмент боротьби із кримінальною активністю. Так, наприклад, К. Дж. Рогофф у своїй книзі «Прокляття готівки» визнає, що важко точно оцінити, наскільки буде меншим рівень злочинної діяльності і ухилення від сплати податків у світі з меншою кількістю готівки [23]. А як зазначає Н. Фабріс, «безготівкове суспільство» сприяє активізації кіберзлочинності, яка демонструє високий рівень винахідливості та щороку опановує нові високотехнологічні методи й прийоми, призначені для обману потенційних жертв [8]. Аналогічна позиція Ф. Шнайдера, котрий зазначає, що подальший розвиток електронних платежів сприяє усе більшій активізації кіберзлочинності [25]. Як вказують Ф. Зейц і М. Крюгер, заборона готівки не так вплине негативно на кримінальну активність, як сприятиме розвитку її більш витончених форм, адже використовуючи складні та заплутані транскордонні ланцюжки транзакцій, злочинці надзвичайно вміло приховують походження своїх коштів [26].

З огляду на вищевказане природно, що нині відсутні обґрунтовані докази, засновані на емпіричних даних і обробці значних масивів інформації щодо залежності рівня кримінальної активності в суспільстві від ступеня використання ним готівкових засобів платежу. Інакше кажучи, поширений наратив, що виходить з боку державних регуляторних структур, про який йшлося вище і згідно з яким обмеження використання готівки, а згодом і повна відмова від неї є необхідним засобом у боротьбі із злочинністю шляхом унеможливлення відмивання коштів і легалізації незаконних доходів, не має належного емпіричного підтвердження. У цих умовах виникає резонне запитання про те, що є головним мотивом нав'язування суспільству ідей «безготівковості», якщо не брати до уваги об'єктивні умови технологічного прогресу у банківському бізнесі і розвиток надсучасних електронних форм безготівкових платежів?

Очевидно, що відповіддю на це питання може бути існування спільного інтересу як держави, що отримує у своє розпорядження надпотужні інструменти контролю за діяльністю всіх економічних агентів, володіючи всеосяжною інформацією про усі їхні трансакції, оскільки кожна із них залишає власний цифровий слід, так і самого

банківського сектору, мотивацією якого є мінімізація витрат, пов'язаних із здійсненням касових операцій, та збільшення прибутків від зростаючих обсягів безготівкових платіжних сервісів в умовах, коли суб'єкти ринку, не маючи готівкової альтернативи, будуть змушені утримувати усі свої кошти на банківських рахунках навіть за наднизьких, а подекуди і від'ємних, процентних ставок.

Цілком очевидно, що продумані дії банківських установ, направлені на збільшення рівня своєї дохідності, є одним із головних рушіїв, що визначають спрямування вектору розвитку сучасного грошового обігу в напрямку подальшого скорочення готівкових платежів і максимальної цифровізації грошових відносин. Саме з цією метою комерційні банки свідомо роблять операції з готівкою усе менш зручними для своїх клієнтів, для чого використовується цілий арсенал засобів: від системного пропагування зручності й переваг карткових платежів та мобільних додатків до закриття банківських відділень та скорочення касових підрозділів і кількості банкоматів, незважаючи на реальні потреби споживачів фінансових послуг. Крім того, за спостереженням аналітиків американської консалтингової компанії McKinsey, тенденцією останніх років було не лише скорочення кількості банкоматів, а й неабияке поширення практики їхнього спільного використання мережами різних комерційних банків та усе більші обсяги аутсорсингу обслуговування банкоматів спеціалізованими операторами, що здійснюється для подальшої мінімізації витрат, пов'язаних із рухом готівки [29]. Однак такі тенденції можуть свідчити про усе більшу монополізацію, а не про підвищення рівня конкуренції на фінансовому ринку, а відтак про покращення якості банківських послуг не йдеться. Навпаки, можна вести мову фактично про позбавлення економічних агентів альтернативи у виборі форм і засобів платежу та вилучення із суспільних відносин тих із них, хто не має доступу до електронних розрахунків.

Водночас у сучасному розвинутому суспільстві подібний підхід не може бути прийнятним, позаяк означає маргіналізацію певних верств населення, котрі не бажать чи обмежені у своїх можливостях користуватися відповідним банківським сервісом. Іншими словами, такі дії щодо позбавлення можливості користуватися готівкою означають наказування людей без банківських рахунків або з поганою кредитною історією, які повинні платити вищу комісію за використання передплачених дебетових карток. Як зазначила Вікторія Клеланд, головний касир Банку Англії, «Готівка є життєво важливою для підтримки фінансової інклюзії» [19].

Незважаючи на проблемні аспекти, пов'язані як із об'єктивними умовами цифрової трансформації ринку фінансових послуг та подальшого розвитку електронних платежів, так і суб'єктивними зусиллями державних регулятивних органів і банківського сектора щодо зведення до мінімуму руху готівки, її роль у грошовому обігу і в економічному житті суспільства усе ще значна. Як зазначає П. Дженкінс, незважаючи на передбачення про те, що готівка приречена, обсяг банкнот і монет у світі насправді зростає [12].

В останньому дослідженні ставлення споживачів до платежів у єврозоні, котре аналізує використання споживачами готівкових і безготівкових платіжних інструментів на рівні кожної країни-учасниці єврозони та зони євро загалом і проводиться Європейським центральним банком раз на три роки, зазначається, що споживачі

переважно використовують готівку для розрахунків у точках продажу та розрахунків між особами, зокрема 73% обсягу транзакцій здійснено з використанням готівки та лише 27% з використанням безготівкових платіжних інструментів, а у вартісному вираженні готівкові операції становили 48% усіх операцій проти 41% карткових операцій [27]. Аналітики McKinsey прогнозують, що хоча пандемія covid-19 і призвела до скорочення готівкових платежів по всьому світу приблизно на 16%, проте їхня кількість має відновитися завдяки поверненню суб'єктів ринку до минулої поведінки, меншій кількості притаманних пандемії обмежень і відновленню економічного зростання та бізнесової активності до попереднього рівня [29]. І навіть незважаючи на те, що пандемія covid-19 викликала стурбованість громадськості з приводу можливості передачі коронавірусу через готівку, наукові дані, наведені у звіті Банку міжнародних розрахунків, свідчать про вкрай низьку ймовірність такої передачі через банкноти порівняно з іншими предметами, до яких часто торкаються, наприклад терміналами кредитних карток або панелями PIN-коду [3]. Водночас навіть пандемічна криза, котра значною мірою спонукала підйом торгівлі онлайн та зростання масштабів електронних платежів, не змінила кардинально тенденції останніх десятиліть щодо послідовного нарощування готівки в обігу.

Оцінка динаміки обсягів готівкових грошових коштів у вигляді банкнот і монет, які обертаються поза банками, за останні 20 років дає змогу дійти висновку, що навіть у провідних розвинутих країнах із найсучаснішими електронними технологіями банківських послуг і платіжних систем суми готівки, що випустили центральні банки в обіг, зросли. Так, у Японії обсяг готівки за два десятиліття збільшився на 70%, у Великобританії – на 133%, у США – на 152%, у зоні євро – на 300% (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягів готівкових грошових коштів в обігу, емітованих центральними банками провідних країн світу*

	Банк Японії, трлн. єн	Банк Англії, млрд. ф.ст.	Європейський центральний банк, млрд. євро	Федеральна резервна система США, млрд. дол.
2002	63,9497	39,439	358,534	676,472
2003	69,4413	42,238	436,130	716,191
2004	71,5100	44,347	501,259	753,395
2005	73,2144	46,028	565,217	783,336
2006	74,7488	48,172	628,242	809,326
2007	75,2440	51,016	676,621	820,294
2008	76,2561	54,399	762,774	877,883
2009	76,8494	57,516	806,411	924,315
2010	76,9041	59,641	839,702	979,390
2011	78,5428	63,066	888,629	1066,406
2012	80,1881	65,616	912,593	1156,695
2013	82,6399	68,574	927,470	1230,286
2014	85,7813	72,362	980,928	1326,698

продовження таблиці 2

2015	89,0304	75,838	1058,699	1415,044
2016	94,7903	81,122	1101,767	1499,355
2017	98,9458	81,614	1170,726	1604,544
2018	103,3885	83,865	1231,133	1706,892
2019	106,7531	84,266	1292,736	1794,260
2020	108,9688	91,895	1434,502	2070,526
2021	115,5820	94,052	1544,370	2223,838
2022	119,0687	95,049	1602,609	2279,172

* Джерело: дані з офіційних сайтів центральних банків країн.

Це доволі вражаючі показники навіть з урахуванням того, що національні валюти провідних країн є водночас резервними, а відтак попит на них може формуватися і з-за кордону – на зовнішніх фінансових ринках, з боку нерезидентів та центральних банків інших країн. Однак усе-таки головним рушієм динаміки обсягів готівкової маси в обігу є внутрішній попит економічних агентів, зростання якого за останній період визначається дією кількох основних факторів:

– збільшення обсягу поточних трансакцій у процесі зростання виробництва і торгівлі, а відтак попиту на гроші загалом і на готівку зокрема;

– загальна недовіра до банківської системи, що посилилась після світової фінансово-економічної кризи 2007–2008 рр.;

– реалізація центральними банками антикризових заходів у вигляді кількісних пом'якшень, що сприяли зростанню загального обсягу грошової маси;

– широкомасштабна державна підтримка домашніх господарств і бізнесу в період пандемічної кризи шляхом масованих вливань ліквідності в економіку.

Аналогічний тренд щодо динаміки грошової маси можна спостерігати за відповідний період і в Україні. Незважаючи на добре розвинуту мережу банківських установ, передові технології системи електронних платежів, мобільний банкінг, доступність карткових послуг, наявність усюди терміналів для безконтактної оплати, що загалом забезпечують домогосподарствам і бізнесу максимально широкі можливості доступу до безготівкових розрахунків, головною тенденцією двох останніх десятиліть є неухильне зростання обсягу банкнот і монет, що обертаються поза банками (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка агрегатів грошової маси в Україні (млн грн)*

	M0	M1	M2	M3
2002	26434	40281	64321	64870
2003	33119	51541	94855	95043
2004	42345	67090	125483	125801
2005	60231	98573	193145	194071
2006	74984	123276	259413	261063
2007	111119	181665	391273	396156

продовження таблиці 3

2008	154759	225127	512527	515727
2009	157029	233748	484772	487298
2010	182990	289894	596841	597872
2011	192665	311047	681801	685515
2012	203245	323225	771126	773199
2013	237777	383821	906236	908994
2014	282947	435475	955349	956728
2015	282673	472217	993812	994062
2016	314392	529928	1102391	1102700
2017	332546	601631	1208557	1208859
2018	636629	671285	1273772	1277635
2019	384366	770043	1435221	1438311
2020	516085	1050051	1847363	1850007
2021	581011	1281238	2069606	2071358
2022	629532	1394975	2146170	2147611

*Джерело: Офіційний сайт Національного банку України: www.bank.gov.ua

Згідно з даними табл. 3, незважаючи на відносне зменшення частки готівки у структурі агрегатів грошової маси із 40% до 30% вона залишається усе ще значною, особливо порівняно із розвинутими країнами, а обсяг грошей поза банками, тобто агрегат М0, взагалі зріс за останні 20 років майже у 24 рази. Основні фактори, які визначають таку тенденцію за аналізований період, такі:

– зростання обсягів ВВП країни, що означає більші масштаби реалізації товарів, робіт і послуг, а відтак нарівні із збільшенням загального попиту на гроші, які необхідні для здійснення товарообмінних операцій, зростає потреба у готівкових коштах як невід'ємної складової грошової маси;

– прискорення темпів інфляції, що зумовлено, зокрема, зростанням цін на енергоносії і адміністративним підвищенням тарифів на комунальні послуги, та девальвації національної валюти, котра пов'язана з від'ємним сальдо поточного рахунка платіжного балансу, що загалом позначається на динаміці оптових і роздрібних цін на ринку та визначає більшу потребу в грошових коштах;

– зростання номінальних доходів населення, що пов'язано також із збільшенням обсягів державної допомоги та соціальних виплат внаслідок реалізації популістських обіцянок політичних сил або у періоди кризових явищ в економіці, коли держава матеріально підтримує певні верстви населення, наприклад в умовах пандемічної кризи;

– вплив коштів із банківського сектора у період фінансово-економічних криз, банківської паніки та посилення сумнівів у клієнтів банків щодо їхньої спроможності виконувати свої зобов'язання, зумовлюючи ще більший перетік заощаджень із депозитів у готівку як більш надійний спосіб збереження своїх коштів;

– індивідуальні переваги споживачів на ринку, за яких навіть високотехнологічний розвиток платіжних сервісів, наявність дистанційного банківського обслуговування та очевидна зручність електронних форм розрахунків не здатні викоринити звичку використовувати готівку як більш надійний страховий резерв ліквідності, аніж інші способи розміщення коштів, особливо в умовах невизначеності щодо найближчих перспектив економічного розвитку.

Таким чином, на основі наведених факторів, незважаючи на подальшу цифровізацію грошового обігу та охоплення електронними платіжними інструментами усе більшої кількості трансакцій в економіці, можна з упевненістю стверджувати, що рух готівки не буде повністю витіснений, принаймні у найближчій перспективі, із системи грошових відносин суб'єктів ринку, а утримуватиме свою певну стабільну частку у структурі платіжного механізму. Саме готівкові кошти у період фінансової нестабільності все ще є засобом купівлі необхідних товарів та виконання грошових зобов'язань, надійним, анонімним і зручним інструментом, використання якого не залежить від технічних умов обслуговуючого банку або форс-мажорних обставин, здатних завдати шкоди інфраструктурі фінансового сектора з усіма негативними наслідками для економічних агентів щодо можливості користуватися своїми коштами.

Тому готівка – це важливий компонент грошової маси, адже довіра до неї забезпечується гарантією держави, підтримуючи доволі широкий спектр її застосування та визначаючи готівковий грошовий обіг як невід'ємну частину економічного життя суспільства. Це означає, що банківський сектор країни в особі центрального банку і комерційних банків надалі має вживати необхідних заходів для оптимальної організації руху готівки на території країни відповідно до потреб всіх економічних агентів та з метою забезпечення фінансової інклюзії.

На практиці це означає конкретні дії центрального банку, спрямовані на систематичне підвищення захисних властивостей готівкових грошових знаків, прогнозування потреби у готівці і оптимізація на цій основі руху готівкових грошових потоків у банківській мережі для того, щоб забезпечити безперервне надходження готівки у відділення банків відповідно до потреб їхніх клієнтів. З точки зору комерційних банків, йдеться про практичні дії щодо скорочення операційних витрат на готівкове обслуговування клієнтів, але не через закриття відділень і ліквідацію мережі банкоматів, а шляхом реалізації комплексу заходів щодо підвищення рівня автоматизації обробки готівки, централізації окремих операцій, впровадження аутсорсингу. Досягнення унаслідок цього ефекту синергії дало би змогу забезпечити реалізацію інтересів суб'єктів ринку щодо вибору кращих платіжних засобів відповідно до їхніх потреб і уподобань, комерційних банків з точки зору ефективності їхньої діяльності і отримання прибутку, а також центрального банку в процесі монетарного регулювання економіки та оптимальної організації грошового обігу в масштабах країни загалом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на те, що в оглядовому майбутньому роль електронних засобів платежу буде зростати, утім вести мову про те, що в перспективі можливе повне заміщення готівки електронними грошима, поки що передчасно, позаяк дані дві форми грошей ще упродовж тривалого періоду часу будуть співіснувати, ефективно доповнюючи одна іншу. А тому, незважаючи на розвиток сучасних розрахункових технологій і виникнення нових безготівкових

платіжних засобів, усе ще зберігається важливе значення готівкового грошового обігу як невід'ємної складової грошової системи країни та ефективної організації ринкових відносин. Готівка, як і раніше, все ще є дуже важливим інструментом розрахунків з урахуванням її позитивних аспектів і недоліків, усе ще притаманним електронним платежам. А розгляд перспектив «безготівкового суспільства» поки що не має підстав для втілення на практиці, принаймні в оглядовому майбутньому, у зв'язку із чим обидва сектори – сектор готівкового грошового обігу та сектор безготівкових розрахунків – ще тривалий час будуть невід'ємними складовими єдиного грошового обігу країни, функціонуючи паралельно. Крім того, незважаючи на розвиток фінансових технологій, онлайн-платежів і удосконалення цифрових банківських сервісів, готівка усе ще зберігає ряд суттєвих переваг перед іншими платіжними інструментами саме за умов форс-мажорних обставин, а відтак належне забезпечення її руху в економіці є необхідною умовою фінансової стабільності й ефективності організації грошового обігу. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі можуть бути оцінка напрямів вдосконалення організації грошового обігу, зокрема готівкового обігу, а також шляхи оптимізації руху грошових потоків з урахуванням кращого досвіду банківських систем розвинутих країн.

Література

1. Anti-money laundering and countering the financing of terrorism legislative package. European Commission. Brussels, July 20. 2021. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/210720-anti-money-laundering-countering-financing-terrorism_en
2. Arvidsson, N. Building a Cashless Society: The Swedish Route to the Future of Cash Payments. Stockholm: Royal Institute of Technology, 2019. 96 p.
3. Auer, R., Cornelli, G., Frost, J. Covid-19, cash, and the future of payments. Bank for International Settlements Bulletin № 3. April 3, 2020. URL: <https://www.bis.org/publ/bisbull03.htm>
4. Austria Says It Opposes EU Plan to Cap Cash Payments at 10,000 Euros. Reuters. July 15, 2021. URL: <https://money.usnews.com/investing/news/articles/2021-07-15/austria-says-it-opposes-eu-plan-to-cap-cash-payments-at-10-000-euros>
5. Dalebrant, T., The Monetary Policy Effects of Sweden's Transition Towards a Cashless Society: An Econometric Analysis. University of California, Berkeley. Department of Economics. May 2016. 39 p.
6. Dowd, K. The war on cash is about much more than cash. Economic Affairs, 2019. No. 39, pp. 391–399.
7. EU plans an upper limit of 10,000 euros. 24 Hours World. July 20, 2021. URL: <https://24hourworlds.com/economy/6691>
8. Fabris, N. Cashless Society – The Future of Money or a Utopia? Journal of Central Banking Theory and Practice, 2019. Vol. 8, Iss. 1, pp. 53–66.
9. Garcia-Swartz, D., Hahn, R. The Move Toward a Cashless Society: A Closer Look at Payment Instrument. Review of Network Economics, June 2006. Vol.5, Iss. 2, pp. 175–198.

-
10. Healy, J. With widespread power failures, Puerto Rico is cash only. *The New York Times*. September 29, 2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/09/29/us/puerto-rico-shortages-cash.html>
 11. Jain, R., Kailay, T. A Dream of Cashless Society: A Myth or Reality! *International Journal of Scientific and Research Publications*, October 2018. Vol. 8, Issue 10, pp. 13–24.
 12. Jenkins, P. We don't Take a Cash: is This Future of the Money? *Financial Times*. May 10, 2018. URL: <https://www.ft.com/content/9fc55dda-5316-11e8-b24e-cad6aa67e23e>
 13. Kamil, I. Cashless Society: The Effect of Financial Ability, Ease and Security on Behavior of the Use of Financial Technology System. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 2020. No. 20(3), pp. 46–58.
 14. Kosse, A. The Safety of Cash and Debit Cards: A Study on the Perception and Behavior of Dutch Consumers. *International Journal of Central Banking*, 2013. Vol. 9, No. 4. pp. 77–98.
 15. Krueger, M., Seitz, F. Pros and Cons of Cash: The State of the Debate. *Credit and Capital Markets*, 2018. Vol. 51, Issue 1, pp. 15–40.
 16. Lai, P. C., Liew, E. J. Towards a Cashless Society: The Effects of Perceived Convenience and Security on Gamified Mobile Payment Platform Adoption. *Australasian Journal of Information Systems*, 2021. Vol. 25, 25 p.
 17. Lanchester, J. Should We Trash Cash? *The New York Times Magazine*. January 10, 2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/01/10/magazine/should-we-trash-cash.html>
 18. Money and Payments: The U.S. Dollar in the Age of Digital Transformation. The Board of Governors of the Federal Reserve System. January 2022. URL: <https://www.federalreserve.gov/publications.htm>
 19. Naylor, T. 'Cash is just grief': why shops and bars want to make you pay by card. *The Guardian*. June 24, 2018. URL: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2018/jun/24/cash-is-just-grief-why-shops-and-bars-want-to-make-you-pay-by-card>
 20. Ng, N. Going Cashless: Who's Left Behind? The hidden side of the cashless discussion. *Dollars And Sense*. April 8. 2017. URL: <https://dollarsandsense.sg/going-cashless-whos-left-behind/>
 21. Priananda, I., Stevani, M., Sutanto, T., Mariani M. Grassroots Economy Towards Cashless Society: An Empirical Analysis of Micro-Merchant's Readiness in Continuing the Usage of Cashless Payment System. *International Journal of Scientific & Technology Research*, March 2020. Vol. 9, Issue 3, pp. 929–938.
 22. Proposal to ban cash purchases over €10,000 circulated to European governments as Commission mulls new AML regime: Germany not happy. *AML Intelligence*. January 28, 2021 URL: <https://www.amlintelligence.com/2021/01/proposal-to-ban-cash-purchases-over-e10000-circulated-to-eu-countries-as-european-commission-mulls-new-aml-regime-germany-not-happy/>
 23. Rogoff, K. J. *The curse of cash*. Princeton University Press: Princeton, 2016. 283 p.

24. Rösl, G., Seitz, F., Tödter, K-H. Doing away with cash? The welfare costs of abolishing cash, IMFS Working Paper Series, No. 112, Goethe University Frankfurt, Institute for Monetary and Financial Stability (IMFS), Frankfurt a. M., 2017. 37 p.
25. Schneider, F. Restricting or Abolishing Cash: An Effective Instrument for Fighting the Shadow Economy, Crime and Terrorism? Johannes Kepler University Working Paper. No. 1708. April 2017. 38 p.
26. Seitz, F., Krueger, M. The Blessing of Cash. Deutsche Bundesbank, Frankfurt a. M., 2017. 32 p.
27. Study on the payment attitudes of consumers in the euro area: Executive summary. December 2020. Frankfurt am Main: European Central Bank, 2021. 146 p.
28. Teran, N., Leibbrandt, G. The big idea: should we embrace a cashless society? The Guardian. April 18, 2022. URL: <https://www.theguardian.com/books/2022/apr/18/the-big-idea-should-we-embrace-a-cashless-society>
29. The 2021 McKinsey Global Payments Report: Transformation amid turbulent undercurrents. McKinsey & Company. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/the-2021-mckinsey-global-payments-report>
30. Wakamori, N., Welte, A. Why Do Shoppers Use Cash? Evidence from Shopping Diary Data. Bank of Canada Working Paper. July 2012. 38 p.

References

1. European Commission (2021). Anti-money laundering and countering the financing of terrorism legislative package. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/publications/210720-anti-money-laundering-countering-financing-terrorism_en [in English].
2. Arvidsson, N. (2019). *Building a Cashless Society: The Swedish Route to the Future of Cash Payments*. Stockholm: Royal Institute of Technology [in English].
3. Auer, R., Cornelli, G. & Frost, J. (2020). Covid-19, cash, and the future of payments. *Bank for International Settlements Bulletin*, 3. Retrieved from <https://www.bis.org/publ/bisbull03.htm> [in English].
4. Austria Says It Opposes EU Plan to Cap Cash Payments at 10,000 Euros. Retrieved from <https://money.usnews.com/investing/news/articles/2021-07-15/austria-says-it-opposes-eu-plan-to-cap-cash-payments-at-10-000-euros> [in English].
5. Dalebrant, T. (2016). *The Monetary Policy Effects of Sweden's Transition Towards a Cashless Society: An Econometric Analysis*. University of California: Berkeley [in English].
6. Dowd, K. (2019). The war on cash is about much more than cash. *Economic Affairs*, 39, 391–399 [in English].
7. EU plans an upper limit of 10,000 euros. 24 Hours World. Retrieved from <https://24hourworlds.com/economy/6691> [in English].
8. Fabris, N. (2019). Cashless Society – The Future of Money or a Utopia? *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 8(1), 53-66 [in English].
9. Garcia-Swartz, D. & Hahn, R. (2006). The Move Toward a Cashless Society: A Closer Look at Payment Instrument. *Review of Network Economics*, 5(2), 175-198 [in English].

-
10. Healy, J. (2017). With widespread power failures, Puerto Rico is cash only. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2017/09/29/us/puerto-rico-shortages-cash.html> [in English].
 11. Jain, R. & Kailay, T. (2018). A Dream of Cashless Society: A Myth or Reality! *International Journal of Scientific and Research Publications*, 8(10), 3-24 [in English].
 12. Jenkins, P. (2018). We don't Take a Cash: is This Future of the Money? Retrieved from <https://www.ft.com/content/9fc55dda-5316-11e8-b24e-cad6aa67e23e> [in English].
 13. Kamil, I. (2020). Cashless Society: The Effect of Financial Ability, Ease and Security on Behavior of the Use of Financial Technology System. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 20(3), 46-58 [in English].
 14. Kosse, A. (2013). The Safety of Cash and Debit Cards: A Study on the Perception and Behavior of Dutch Consumers. *International Journal of Central Banking*, 9(4), 77-98 [in English].
 15. Krueger, M. & Seitz, F. (2018). Pros and Cons of Cash: The State of the Debate. *Credit and Capital Markets*, 51(1), 15-40 [in English].
 16. Lai, P. C. & Liew, E. J. (2021). Towards a Cashless Society: The Effects of Perceived Convenience and Security on Gamified Mobile Payment Platform Adoption. *Australasian Journal of Information Systems*, 25 [in English].
 17. Lanchester, J. (2017). Should We Trash Cash? Retrieved from <https://www.nytimes.com/2017/01/10/magazine/should-we-trash-cash.html> [in English].
 18. The Board of Governors of the Federal Reserve System. (2022). Money and Payments: The U.S. Dollar in the Age of Digital Transformation. Retrieved from <https://www.federalreserve.gov/publications.htm> [in English].
 19. Naylor, T. (2018). 'Cash is just grief': why shops and bars want to make you pay by card. Retrieved from <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2018/jun/24/cash-is-just-grief-why-shops-and-bars-want-to-make-you-pay-by-card> [in English].
 20. Ng, N. (2017). Going Cashless: Who's Left Behind? The hidden side of the cashless discussion. Retrieved from <https://dollarsandsense.sg/going-cashless-whos-left-behind/> [in English].
 21. Priananda, I., Stevani, M., Sutanto, T. & Mariani M. (2020). Grassroots Economy Towards Cashless Society: An Empirical Analysis of Micro-Merchant's Readiness in Continuing the Usage of Cashless Payment System. *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9(3), 929-938. [in English].
 22. Proposal to ban cash purchases over €10,000 circulated to European governments as Commission mulls new AML regime: Germany not happy. Retrieved from <https://www.amlintelligence.com/2021/01/proposal-to-ban-cash-purchases-over-e10000-circulated-to-eu-countries-as-european-commission-mulls-new-aml-regime-germany-not-happy/> [in English].
 23. Rogoff, K. J. (2016). *The curse of cash*. Princeton: Princeton University Press [in English].
 24. Rösl, G., Seitz, F. & Tödter, K-H. (2017). Doing away with cash? The welfare costs of abolishing cash, *IMFS Working Paper Series*, 112 [in English].

25. Schneider, F. (2017). Restricting or Abolishing Cash: An Effective Instrument for Fighting the Shadow Economy, Crime and Terrorism? *Johannes Kepler University Working Paper, 1708* [in English].
26. Seitz, F. & Krueger, M. (2017). *The Blessing of Cash*. Frankfurt a. M.: Deutsche Bundesbank [in English].
27. European Central Bank. (2021). Study on the payment attitudes of consumers in the euro area: Executive summary [in English].
28. Teran, N. & Leibbrandt, G. (2022). The big idea: should we embrace a cashless society? Retrieved from <https://www.theguardian.com/books/2022/apr/18/the-big-idea-should-we-embrace-a-cashless-society> [in English].
29. The 2021 McKinsey Global Payments Report: Transformation amid turbulent undercurrents. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/the-2021-mckinsey-global-payments-report> [in English].
30. Wakamori, N. & Welte, A. (2012). Why Do Shoppers Use Cash? Evidence from Shopping Diary Data. *Bank of Canada Working Paper, July* [in English].